

2017-10-03
Dnr 3.5.1:0710/17

Justitie- och
inrikesminister Morgan
Johansson

Kopia: Barn-, äldre- och
jämsköldhetsminister
Åsa Regnér

Grundläggande mänskliga rättigheter för barn som misstänks för brott

Allvarliga rättssäkerhetsbrister för barn som misstänks för brott

Barnombudsmannen vill med denna skrivelse uppmärksamma regeringen på behovet av att göra en systematisk genomlysning av hur barns rättigheter tillvaratas när de är misstänkta för brott. Behovet av en genomlysning är särskilt angelägen vad gäller barn som inte är straffmyndiga i de fall det handlar om brottsmisstankar som rör allvarliga brott.

Situationen för barn som misstänks ha begått brott har på kort tid aktualiserats i två fall som båda har rönt stor uppmärksamhet. Det handlar dels om de granskningar som SVT:s Dokument inifrån och Dagens Nyheter har gjort av det så kallade Kevin-fallet där två barn, fem och sju år gamla, misstänktes ha dödat en fyraåring, dels om den granskning som Dagens Nyheter gjort av det så kallade Hovsjö-fallet, där en elvaårig pojke misstänktes ha dödat sin tolvårige kamrat. Barnombudsmannen varken kan eller ska uttala sig om de enskilda fallen, men de brister som dessa granskningar tyder på, påminner om de allvarliga brister i fråga om bland annat tillgång till försvarare som Barnombudsmannens egen granskning från 2012 kunde påvisa vad gäller barn i straffmyndig ålder som är misstänkta för brott och frihetsberövade. Brister som FN:s kommitté för barnets rättigheter (FN:s barnrättskommitté) kritiserat Sverige för och som ledde fram till att Sverige uppmanades att fortsätta arbetet med att säkerställa att rättskipningssystemet för unga lagöverträdare fullt ut överensstämmer med barnkonventionen.¹ Kritiken mot Sverige ledde till att regeringen lät granska frågan om isolering inom ramen för en särskild utredning, Häktes- och restriktionsutredningen.²

Den nu aktuella diskussionen om Kevin- respektive Hovsjö-fallet aktualiserar frågan om hur anpassat rättssystemet är även för yngre barn som ännu inte uppnått straffmyndig ålder. De senaste tio åren har regelverket förtydligats när det gäller barn under 15 år som misstänks ha begått brott. År 2010 genomfördes en rad ändringar i den lagstiftning som reglerar förutsättningarna för utredning när ett

¹ FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 2015, punkt 25 och 26 respektive punkt 57 och 58.

² Dir. 2015:80.

barn under 15 år misstänks ha begått brott.³ Ändringarna grundade sig bland annat på vad som framkommit i rapporter från Brottsförebyggande rådet (Brå) om hur barn under 15 år som misstänks för brott hanteras inom rättsväsendet, där det bland annat konstaterades att det rådde stora variationer mellan landets polismyndigheter gällande i vilken omfattning utredningar avseende misstanke om att ett barn under 15 år begått brott inleddes.⁴ En av de ändringar som genomfördes handlade om utökade möjligheter att inleda utredningar när barn under 15 år misstänks ha begått allvarliga brott. Att så kan ske är angeläget för att det sedan ska gå att föra en bevisstalan i domstol, i syfte att på ett rättssäkert sätt och med beaktande av den så kallade oskuldspresumtionen kunna utreda barnets eventuella del i skuldfrågan. Ytterligare en ändring från 2010 som är angelägen utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv handlade om utvidgade möjligheter att förordna juridiskt biträde för barn under 15 år som misstänks för brott.

FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) är tydlig i fråga om de särskilda krav som måste ställas på ett rättssystem anpassat för barn och unga som misstänks ha begått brott. Barn och unga under 18 år är inte vuxna och ska i rättsväsendet inte heller behandlas som vuxna. Det gäller såväl barn som uppnått straffmyndig ålder som barn som ännu inte har fyllt 15 år och därmed inte kan dömas till någon straffrättslig påföljd enligt svensk rätt. Av artikel 40 i barnkonventionen framgår att barnet ska behandlas på ett sätt som främjar barnets känsla för värdighet och värde, som stärker barnets respekt för andras mänskliga rättigheter och grundläggande friheter och som tar hänsyn till barnets ålder och önskvärdheten att främja att barnet återanpassas och tar på sig en konstruktiv roll i samhället. Enligt artikel 40 ska staten särskilt säkerställa att varje barn som misstänks för att ha begått brott ska betraktas som oskyldigt innan barnets skuld blivit lagligen fastställd. De ska få juridiskt biträde eller annan hjälp vid förberedelse och framläggande av sitt försvar. Vidare ska barnet enligt artikel 40 i barnkonventionen inte tvingas avge vittnesmål eller erkänna sig skyldig. Barnet ska också ha rätt att få sitt privatliv till fullo respekterat under alla stadier i förfarandet.

De rekommendationer som FN:s barnrättskommitté har gett i sin allmänna kommentar nr 10 om barnets rättigheter inom rättsskipning för unga lagöverträdare omfattar även de yngre barn som den nu aktuella debatten handlar om. Värt att lyfta fram särskilt i sammanhanget är punkterna 56–58 som handlar om att ett barn inte får tvingas att avge vittnesmål eller erkänna sig skyldigt och att barn som förhörs ska garanteras juridiskt biträde eller annan lämplig företrädare. I punkt 57 skriver kommittén: ”Det finns många mindre våldsamma sätt att pressa eller förmå ett barn att erkänna eller att vittna mot sig självt. Begreppet ’tvingas’ bör tolkas brett och inte begränsas till fysiskt våld eller andra uppenbara kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Barnets ålder och utveckling, förhörets längd, barnets bristande förståelse, rädslan för okända konsekvenser, eller antydning om möjligt fängslande kan leda till att barnet erkänner något som inte är sant. Detta blir desto mer sannolikt om det utlovas belöningar som: ’Du får gå hem så fort du har berättat sanningen’ eller om det utlovas lindrigare påföljder eller frisläppande.” En annan punkt i den allmänna kommentaren som är värd att nämna handlar om respekten för barnets personliga integritet under alla stadier i rättsprocessen. Här betonar kommittén att vikten av att ”undvika skada på grund av otillbörligt offentligtgörande eller etikettering”. Detta handlar om att

³ SOU 2008:111 och prop. 2009/10:105.

⁴ Brottsförebyggande Rådet, Barn som begår brott – Polisens hantering av misstänkta personer under femton år (Rapport 2007:16) samt Barn som begått brott – Socialtjänstens och polisens åtgärder (Rapport 2008:11).

rättsväsendet, men även media, måste visa mycket stor försiktighet när barn misstänks för brott.⁵

Mot bakgrund av det ovanstående får konstateras att de ändringar som genomfördes 2010 var viktiga i förhållande till Sveriges åtaganden enligt barnkonventionen. Barnombudsmannen välkomnade reformen.⁶ Våra argument då som nu handlar om att det är viktigt att omständigheterna kring ett brott klarläggs så att det på ett rättssäkert sätt går att fastställa barnets eventuella del skuldfrågan genom en bevistalan i domstol. Det är också viktigt att utreda för att bättre bedöma de insatser som ett barn kan behöva. En utredning kan dessutom klargöra om någon vuxen har påverkat barnet att begå brott. Självklart är det viktigt att vara tydlig med att barn under 15 år inte är straffmyndiga, utredningarna handlar om att klarlägga vad som verkligen hänt och att kunna bedöma vilka insatser som krävs för att undvika att barnet – om det har begått brottet – fastnar i kriminalitet och utanförskap.

År 2014 genomförde Brå på regeringens uppdrag en utvärdering av effekten av de ändringar som gjordes 2010.⁷ I utvärderingen konstaterar Brå att ett av syftena med reformen – att andelen brottsmisstänkta barn som blir utredda av polisen skulle öka – inte har uppnåtts. Vidare påpekar Brå att det är sällsynt att polisen registrerar beslut om att inleda en utredning när ett barn under 15 år misstänks ha begått brott, vilket i tidigare rapporter från Brå lyfts fram som angeläget för att kunna skapa en bild av om och varför brottsmisstänkta barn blir utredda av polisen och därigenom kunna följa frågan. En ytterligare brist som konstateras i Brå:s utvärdering är att information om reformen inte nått fram till samtliga socialsekreterare som arbetar med brottsmisstänkta barn liksom att det fortfarande saknas en representant från socialtjänsten vid tre av tio polisförhör som inleds utifrån grunderna att det rör sig om ett särskilt grovt brott eller på socialnämndens begäran. Detta trots att lagen uttryckligen anger att socialtjänsten i princip alltid ska vara närvarande vid förhör som inletts på dessa grunder. Barnombudsmannen noterar också att en av de ändringar som ingick i reformen – nämligen den utökade möjligheten att förordna juridiskt biträde för barn som misstänks för brott, vilket som nämnts utgör en mycket viktig rättssäkerhetsgaranti – inte omfattas av Brå:s utvärdering.

Barnombudsmannen anser mot bakgrund av det ovanstående att det är angeläget dels att följa upp de iakttagelser som gjordes i Brå:s utvärdering, dels att genomföra en systematisk genomlysning av hur rättigheterna för barn under 15 år tillvaratas när de är misstänkta för brott. Särskilt angeläget är att granska när i processen och i vilken utsträckning barn under 15 år tilldelas juridiskt biträde. Viktigt att belysa är också i vilken utsträckning bevistalan genomförs vid misstanke om allvarliga brott och i så fall hur och på vilket sätt barnet har kommit till tals och hur barnets bästa säkerställs i dessa ärenden.

I en genomlysning av hur rättigheterna tillvaratas för barn under 15 år som misstänks för brott är det enligt Barnombudsmannens mening även angeläget att säkerställa kvaliteten på de utredningar som görs, exempelvis i fråga om kompetensen hos de personer som ansvarar för utredningarna. Ett sätt att uppnå detta skulle kunna vara att inrätta ett slags barnahus för barn som misstänks för

⁵ FN:s barnrättskommitté, Allmän kommentar nr 10 om barnets rättigheter inom rättskipning för unga lagöverträdare, 2007, punkt 64.

⁶ Se Barnombudsmannens remissyttrande avseende SOU 2008:111.

⁷ Brottsförebyggande rådet, Brott begångna av barn – En utvärdering av ändringarna i lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare under 15 år (Rapport 2014:20).

brott. I barnahus ska sociala myndigheter, skola, BUP, hälso- och sjukvård och övriga myndigheter som kan vara aktuella samverka.

Åtgärder för att stärka rättssäkerheten

Barnombudsmannen föreslår följande åtgärder:

- Genomför en genomlysning och kartläggning av hur barns rättigheter tillvaratas i samband med att barn i icke-straffmyndig ålder utreds misstänkta för att ha begått allvarliga brott. I kartläggningen bör övervägas att inrätta lokala barnahus för myndighetssamverkan kring barn som misstänks för brott.⁸
- Tydliggör i lagstiftningen att ett barn ska betraktas som oskyldigt till dess barnets skuld blivit lagligen fastställd.
- Alla barn som misstänks för allvarliga brott, såväl straffmyndiga barn som barn som inte har uppnått straffmyndig ålder, ska ha tillgång till en offentlig försvarare eller juridiskt biträde från första förhöret.⁹

Anita Wickström
Vikarierande barnombudsman

⁸ Barnombudsmannen, Man är inte sina handlingar – Ungas röster om att medverka i sociala insatsgrupper, 2015.

⁹ Häktes- och restriktionsutredningen (SOU 2016:52) har för barn över 15 år föreslagit att offentlig försvarare ska kunna förordnas även utanför kontorstid.